

УДК 101.1

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПРОЕКТ В. ДІЛЬТЕЯ

Віра Дубініна

*ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»
стоматологічний факультет, кафедра філософії та суспільних наук
вул. Шевченка, 23, 36011, м. Полтава, Україна*

Розглядається філософська герменевтика В. Дільтея у зв'язку з його уявленням про історичне пізнання. Показано, що у вченні філософа герменевтика не є окремою складовою частиною, але виступає суттю історичного пізнання, що базується на процедурах розуміння та інтерпретації. Саме цей підхід і став у подальшому основою розвитку герменевтики і її підходів до інтерпретації складних духовних утворень і сприяв розширенню методологічного базису гуманітарного знання.

Ключові слова: герменевтика, історія, інтерпретація, мова, науки про дух, індивідуальність, смисл.

Від початку ХХ ст. до цього часу філософування В. Дільтея є предметом наукового інтересу з боку провідних філософів, що позиціонують себе в межах так званого «континентального проекту». Концепція Дільтея постає джерелом нових підходів, про що свідчать подальші хвилі рецепції та критики, дискусії і суперечки. Опрацювання основних позицій у царині філософії історії, розуміння мови і сутності психологічного суб'єкта постає необхідною передумовою розбудови фундаментального підходу до освоєння світової філософії минулого століття загалом та спадщини В. Дільтея зокрема [3–6; 9].

Головна мета статті – розкрити принципові положення герменевтики В. Дільтея, показати, що вона не є окремою теорією в рамках його філософії, яка більш орієнтована на проблеми історичного пізнання, але саме герменевтичний метод виступає квінтесенцією історичної рефлексії. Герменевтика в уявленні Дільтея не знаходиться поруч з історичною наукою, вона є джерелом дійсного пізнання історії та її рушійних сил.

Концепція В. Дільтея, безперечно, сприяла формуванню сучасної філософської герменевтики, різноманітність вихідних текстів філософа робить актуальним завдання провести певну дістинкцію між історико-культурним аспектом розуміння його філософії сучасниками та безпосередньо філософську герменевтику філософа як предмета спеціального дослідження. Необхідність звести окремі випадки читання, розуміння та критики герменевтики В. Дільтея в єдину історико-філософську концепцію зумовлено розмаїттям оцінок його філософування. Життя і мислення В. Дільтея становлять значну теоретичну проблему для філософського дискурсу, вирішення якої вже давно розглядається дослідниками як необхідна ланка у розумінні витоків філософії ХХ ст.

Вплив Дільтея на сучасні філософські роздуми якраз і пов'язаний з інтенсивним обговоренням проблем інтерпретації історії, розуміння культурних артефактів і форм людського життя. Ідея історичності, герменевтика, філософія життя і описова психологія – центральні філософські мотиви Дільтея – активно дискутувалися в подальшій гуманітарній думці. Протягом останнього століття його ідеї були предметом критичних роздумів філософів, починаючи від Гуссерля і Гайдеггера до Гадамера і представників Франкфуртської школи. Так само помітний вплив філософських ідей Дільтея в конкретних гуманітарних науках, як-от філологія, історія, психологія. При цьому стратегії роботи з його ідеями

демонстрували і продовжують демонструвати цілий спектр позицій, від м'якої інтерпретації, яка прагне показати відкритість філософської програми В. Дільтея новим рухам у гуманітарних науках, до повного неприйняття його позиції. Так чи інакше, звернення до ідей Дільтея продовжує стимулювати філософську рефлексію історичного життя і її подальшої концептуалізації.

Як зазначають численні дослідники творчості В. Дільтея, німецький філософ був першим, хто поставив питання можливості герменевтичної інтерпретації щодо історичного пізнання [8]. Д. Шевчук цілком слушно вважає, що філософська концепція В. Дільтея визначається прагненням доповнити три критики І. Канта ще однією. Сам Дільтей коротко називав свій проект «критикою історичного розуму». Філософ твердить, що, розробляючи теорію пізнання, Кант виходив із засад, які у формальній логіці та математиці слугують засобами розгляду проблеми пізнання, формальна логіка в часи Канта вбачала в граничних логічних абстракціях, законах та формах мислення останню логічну основу правдивості всіх наукових законів. Закони та форми мислення, а також, перш за все, судження, в якому, на його думку, представлені ці категорії, містили умови пізнання. Він розширив ці умови за рахунок тих, які роблять можливою математику. Велич підходу Канта полягала у вичерпному аналізі математичного та природничого знання. Питання стосується того, чи можлива в рамках його понять теорія пізнання історії, яку сам Кант не розробив [4, с. 135]. Також небезпідставні спроби пов'язати герменевтику В. Дільтея з подальшим філософським розвитком. Так, С. Кошарний розкриває лінії взаємозв'язку феноменології Е. Гуссерля і філософії Дільтея, показуючи, що в роботі останнього можна виділити певні коливання між трансценденталізмом і емпіризмом [7]. До цього умовного дуалізму позиції філософа ми ще повернемося.

Герменевтика В. Дільтея розвивається в рамках певного психологічного підходу, основу якого становить розгляд трьох послідовних процесів – переживання, вираження і розуміння. Саме вони є, на думку філософа, визначними ознаками наук про дух. Він зазначає, що люди як суб'єкти історії, що досягаються тільки за допомогою сприйняття, були б простим фізичним актом і тому були б доступні природничому пізнанню. Оскільки ж людина і людство в своїй історії також переживаються і виражаються в різних проявах життя, ці останні підлягають розумінню. Власне кажучи, це і є основний посыл, теоретичний базис всієї його герменевтики, а також передумова її ключової ролі в розумінні людини і історії.

Саме так виражає свою позицію сам філософ: «Мабуть, гуманітарні науки і справді мають ту перевагу над усім природничо-науковим знанням, що їхній предмет становить собою не просто чуттєво дане явище, не одне лише відображення дійсності у свідомості, а саму безпосередньо дану внутрішню дійсність – і саме її як зсередини пережитий зв'язок. Однак уже з того способу, в який цю дійсність дано у *внутрішньому досвіді*, виникають значні утруднення для об'єктивного осягнення свого предмета гуманітарними науками. Крім того, внутрішній досвід, за допомоги якого я інтеріоризую свої власні стани, ніколи, попри все, не може привести мене до усвідомлення для себе своєї власної індивідуальності. Тільки у зіставленні себе з іншими я здобуваю досвід стосовно індивідуального у мені» [3, с. 34].

Сам факт, що людина має відчуття, різномірні форми вираження, взагалі суб'єктність, засновану на саморефлексії, робить об'єктивне наукове пізнання людини і людства до кінця неможливим. Якщо це так, то В. Дільтей бачить своє завдання в тому, що б, по-перше, піддати критиці саму можливість історії і виявити, що насправді ми можемо знати про неї. Цим і буде виконана програма «четвертої критики», що наслідую кантіанську традицію. По-друге, якщо повністю об'єктивне пізнання історії і продук-

тів людського духу неможливе, то варто створити програму, яка покаже, що і як ми можемо пізнати у цій царині.

Людина, яка визначається природою, закони якої вона прагне пізнати, виключає себе саму з цього пізнання, але тільки мова заходить про саму людину, її властивості, історію, ставлення до світу, нам доводиться звертатись до самого життя в його базових процесах і координатах. Загальний напрям герменевтичного пізнання тут позначається як рух углиб – від зовнішнього до внутрішнього, основні стадії цього процесу – це переживання, вираження і розуміння.

Герменевтика тут ще не пройшла через рефлексію щодо мови і її сутності, мова тут виступає психологічним інструментом, що виражає ідею історичності, саму історію як таку. У цьому відношенні підхід Дільтея є певним кроком назад порівняно з позицією В. фон Гумбольдта, для якого мова є принциповим виразником духу народу, за допомогою своєї внутрішньої форми, точніше, цілої системи форм, як зовнішніх, так і внутрішніх [1; 2; 11].

Для Гумбольдта природніше говорити про автономію, або само стояння, мови, яка є не тільки і не стільки феноменом, скільки засобом, що пред'являє все інші феномени, зокрема саму людину. Мова – це специфічний діяч, людина ж сама у певному сенсі – феномен мови, який живе в мові і її всіляких формах.

Водночас взаємоузгоджений досвід у його культурно-історичної даності стає у Гумбольдта основою для побудови герменевтики, що зближує його позицію з концепцією В. Дільтея. Важливим є у В. Дільтея і зв'язок герменевтики з мовою: «Ілюмінацією ми називаємо мистецтво розуміння стійко фіксованих проявів життя. Оскільки духовне життя лише в мові знаходить своє повне, вичерпне життя і тому сприяє об'єктивному розумінню значень, тлумачення завершується в інтерпретації слідів людського буття, залишених у писемності. Це мистецтво – основа філології, наука про це мистецтво – герменевтика» [9, с. 265].

Дільтей ще коливається між трансценденцією мови і історії та між можливостями емпіричного пізнання, в чому можна розгледіти певний дуалізм його концепції.

Застосовуючи своє дуалістичне розуміння до поетичної творчості, Дільтей, насамперед, протиставив свій метод історичній школи, яка прагнула звести вивчення літературних явищ до ясності і достовірності природничих наук і розглядала людину як соціальну істоту, що формується під впливом навколишнього середовища. Дільтей, всупереч цьому підходу, виступав проти дослідження зовнішніх умов, що визначають художній твір, та приділяв увагу безпосередньо світогляду письменника і вказував на значення переживання для поезії. Таким чином, Дільтей став провісником принципово нового підходу до розуміння поетичних творів, нової герменевтики, яка не абстрагується від переживань поета, а, навпаки, ставить їх у центр літературознавчого і філософського дискурсу. Цим підходом неодноразово користувався М. Гайдеггер, який завжди високо оцінював історико-герменевтичний проект Дільтея.

Світ художника відрізняється, за Дільтеєм, від світу інших людей: він, по-перше, має свою основу – поетичну фантазію, яка нерозривно входить до його душевної організації, по-друге, поету властиве прагнення звільнитися від тиску дійсності за допомогою властивого йому одному сильного, мимовільного прагнення до творення, саме тому кожен художній твір є оформленням питомого життєвими переживаннями окремої події. Завдання герменевтики полягає у встановленні зв'язку між поезією і переживанням письменника.

Дільтей наближується до сучасного розуміння герменевтики, її процедур інтерпретації і розуміння. Він наполягає на тотальності останніх та можливості їх застосування до будь-яких проявів духу і духовної культури: «Розуміння виявляє різні рівні.

Ці рівні зумовлені, насамперед, інтересом. Якщо інтерес обмежений, те саме відбувається і з розумінням. Як нетерпляче ми інколи прослуховуємося до певної дискусії; ми визначили у ній лише один практично значимий для нас пункт, не виявляючи інтересу до внутрішнього життя того, хто говорить. А втім, іншого разу ми через кожний вираз обличчя, через кожне слово напружено прагнемо проникнути у внутрішній світ оповідача. Але навіть найнапруженіша увага тільки у тому разі може стати процесом, згідним з усіма правилами мистецтва, процесом, в якому досягається контрольований рівень об'єктивності, – коли життєвий вияв зафіксований і ми знову і знову можемо до нього повернутися. *Таке згідне з усіма правилами мистецтва, розуміння довгочасно фіксованих життєвих виявів ми називаємо витлумаченням або інтерпретацією.* У цьому значенні наявне також мистецтво витлумачення, предметами якого є скульптури або картини, і вже Ф.А. Вольф закликав до створення археологічної герменевтики і критики. Велькер виступив на її захист, а Преллер вдався до спроб її здійснення. Але вже Преллер зазначає, що така інтерпретація мовчазних творів завжди залежала від пояснення з царини літератури. Величезне значення літератури для нашого розуміння духовного життя та історії полягає, отже, в тому, що тільки у мові внутрішньолюдське дістає своє найповніше, вичерпне й об'єктивно зрозуміле вираження. А тому мистецтво розуміння сягає своєї кульмінації у витлумаченні або *інтерпретації наявних у писемності залишків людського буття* [3, с. 37–38].

Цей підхід становить основу сучасної філософської герменевтики, яка усвідомлює свою задачу як максимально можливе проникнення в дух і матерію будь-якого явища культури, розглядаючи останні за аналогією до поетичної творчості, «пойезіс», який виступає квінтесенцією людської творчості загалом. Як зазначає сам Дільтей, це доволі давня тенденція, що набула розвитку в наш час завдяки філософській роботі Г.-Г. Гадамера [10].

Дільтей зазначає в цьому контексті, що розуміння перетворюється на витлумачення, яке досягає загальнозначущості, лише тоді, коли воно стикається з письмовими пам'ятками мови. По той бік цієї практичної користі для справи самого витлумачення перед нею стоїть інше й таке важливе завдання, яке насправді є її головним завданням, вона має, на протипагу постійному вторгненню романтичної сваволі й скептичної суб'єктивності у царину історії, теоретично обґрунтувати загальнозначимість інтерпретації, на якій базується будь-яка достеменність історії. Включене у контекст теорії пізнання, логіки і методології гуманітарних наук, це вчення про інтерпретацію стає важливою сполучною ланкою між філософією та історичними науками, головною складовою частиною основоположення наук про дух [3].

Серед важливих компонентів герменевтики В. Дільтея варто визначити доволі умовно і дещо розмитим чином розрізнення аналізу та інтерпретації. Він не ставить собі за мету дати чітке визначення цих процедур та показати, чим взагалі аналіз природничих наук відрізняється від аналізу чи інтерпретації в гуманітарному пізнанні. Філософ застосовує своє інтуїтивне бачення цієї різниці і покладається на інтуїцію читача. Інакше кажучи, Дільтей сам не демонструє використання герменевтичного методу, він розробляє лише найбільш загальні підходи до його застосування. Навряд це можна вважати помилкою або недоліком його позиції, досить згадати, що і в наш час філософська герменевтика залишається доволі розмитою методологією, підпорядкованою лише інтуїції та підготовці кожного окремого інтерпретатора. Нині існує стільки герменевтик, скільки й самих герменевтів, що для багатьох критиків наближає її, скоріше, до сфери мистецтва, ніж до науки.

Другою особливістю герменевтичного проекту В. Дільтея є його досить помітна психологічна, тобто натуралістична, орієнтація, на чому неодноразово наголошували

численні критики німецького філософа. Але ж не варто забувати, що у своєму подальшому розвитку філософська герменевтика зазнавала значного впливу з боку психологічного знання, достатньо згадати лише психоаналіз. Так, П. Рікьор у своєму загальному підсумку герменевтичних теорій більш ніж третину присвячує саме психоаналізу. Тому у сучасному розумінні герменевтичного дискурсу та увага, яку Дільтей приділяє психологічному суб'єкту, заслуговує на певне розуміння.

Таким чином, можна зауважити, що філософія В. Дільтея виступає як ключова ланка серед концепцій, що призвели до створення сучасної філософської герменевтики та формування її теоретичних основ. Принципове значення в цьому процесі має критика історичного розуму, яка показує межі історії як науки та неможливість прямого перенесення методів природничих наук на пізнання феноменів духовної культури. Другим аспектом у розробленні герменевтичного методу виступає широке застосування психологічного, суб'єктно-особистісного підходу до процесу розуміння і інтерпретації, що також знайшло своє відображення в сучасних герменевтичних теоріях. Таким чином, якщо пов'язати філософську концепцію В. Дільтея з філологічними доробками В. фон Гумбольдта, то можна скласти три основних вектори сучасної герменевтики: історичність, що розуміється як розкриття сущого в його історії, мова як відображення духу народу, суб'єктна орієнтація і пошук психологічних корелятивів герменевтичного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Гумбольдт В. фон. О духе, присущем человеческому роду / Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. С. 337–345.
2. Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа / Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. С. 370–381.
3. Дільтей В. Виникнення герменевтики / Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки. Хрестоматія. К., 1996. С. 33–60.
4. Дильтей В. наброски к критике исторического разума. Вопросы философии. 1988. № 4. С. 135–152.
5. Дильтей В. Собр. соч. В 6 т. / Пер. с нем. под ред. В.С. Малахова. М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. Т. I. Введение в науки о духе. 768 с.
6. Дильтей В. Собр. соч. В 6 т. / Пер. с нем. под ред. В.С. Малахова. М.: Дом интеллект. книги, 2001. Т. IV. Герменевтика и теория литературы. 536 с.
7. Кошарний С. Біля джерел філософської герменевтики (В. Дільтей і Е. Гуссерль). К.: Наукова думка, 1992. 124 с.
8. Шевчук Д. Герменевтика як теорія історичного пізнання: Вільгельм Дільтей, Густав Шпет. URL: <http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/326-2011-02-15-19-55-35.html>.
9. Dilthey W. Gesammelte Schriften. Bd. VII. Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. Leipzig. Teubner. 1922. 540 s.
10. Gadamer H.-G. Gesammelte Werke. Bd. 1. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Tübingen 1990, 494 s.
11. Humboldt W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Werke. Vol. VI. Berlin, 1848, 630 s.

THE HERMENEUTICAL PROJECT OF W. DILTHEY**Vira Dubinina**

*HSEE "Ukrainian Medical Stomatological Academy"
Faculty of Dentistry, Department of Philosophy and Social Sciences
Shevchenko str., 23, 36011, Poltava, Ukraine*

The philosophical hermeneutics of W. Dilthey is considered in connection with his conception of historical knowledge. It is shown that in the doctrine of the philosopher, hermeneutics is not a separate component, but acts as the quintessence of historical knowledge, based on the procedures of understanding and interpretation. It was this approach that served as the basis for the development of hermeneutics and its approaches to the interpretation of complex spiritual entities and contributed to the expansion of the methodological basis of humanitarian knowledge.

Key words: hermeneutic, history, interpretation, language, science of the mind, individuality, sens.